

Бранислав Живановић

ПАТОЛОГИЈА РАВНИЦЕ

(Угљеша Шајтинац: *Банашоријум (и ина ѿроза)*, Архипелаг, Београд, 2014)

Превасходно познат по својим драмским делима, песник, прозни писац, писац за децу и романсијер, Угљеша Шајтинац (1971), прошле године у издању београдског издавача Архипелаг објавио је збирку прича, *Банашоријум*. Сад већ својом другом књигом кратке прозе, Шајтинац је само учврстио своје вишеструко потврђено место међу савременим српским књижевним ствараоцима, која као и претходно остварење, роман *Сасвим скромни дарови* (2011), није прошла незапажено, како у својој (2014) тако и у наредној години литерарне продукције. Напротив. И с обзиром на то да је онедавно награђена, престижном „Андрићевом наградом“, сасвим је сигурно да ћемо моћи да пратимо њен даљи ток и опсег деловања који је медијским уделом обезбедила у широј читалачкој јавности.

Збирка *Банашоријум (и ина ѿроза)* сачињена је од једанаест прича различитих језичко-стилских укрштаја и приповедних стратегија. Шајтинчеве приче пуне су ироније и сардоничног хумора из ког произилази критика политизоване друштвене реалности и идеолошки непрозирне конструисане савремености, које су суптилно и са доста умешности уписане као амбијент или кроз репликаторски удео дијалогских форми – сказа, анегдотских или амблематских сегмената унутар наратива, посредством јунака и говором једне средине, језиком који варира и никада није исти у међусобном односу између прича. Јунаци Шајтинчевих прича су људи маргине – субјекти различите генерацијске доби, класе и професионалног усмерења, суочени са егзистенцијалном празнином и објективном немогућношћу да побољшају квалитет свог живота. Лишени способности да преузму одговорност за своје жеље, паралисани неснађеношћу и несигурношћу у властите одлуке, потезе и евентуалну делатну акцију, ови статични субјекти суспендоване индивидуалности, у позоришту света који одумири постају неми посматрачи omnipresence расапа, споредни глумци сопствених живота испразних и обесмишљених. Кореспондирање са црњансковљевском меланхолијом из *Дневника о Чарнојевићу*, рецимо, додатно је наглашена у појединим причама у којима је календарско време, односно, декор душевног стања јунака, месец новембар.

Приче исприповедане у форми слободног неуправног говора, резултат су унутрашњег погледа, објективизоване перспективе миметичког напора. Фрагментарна изградња насловне приче („Банаторијум“), на пример, сугерише сву крхкост и усамљеност једног света који је не тако давно био интегрални део једног здравијег и стабилнијег утемељења („Космос је Србија“). Суочен са самим собом и препуштен самом себи, том свету преостаје да се прилагоди захтевима града („Разгледница с морског дна“) или да бесповратно нестане („Плана није било“, „Цезарова перспектива“, „Клара“, „Мејсон у ваздуху“).

РАЗМЕНА ДАРОВА

Подражавање наречја ликова, жаргона као усвојеног језика појединих прича („Банаторијум“) представља афирмацију употребе дијалекта и локализама, што уз коришћење неуправног говора омогућава приповедачу да се поистовети са својим јунацима („POV“), истовремено незграпним и сировим, допадљивим и комичним. Суочен са сазнањем да ће и њих и говор пред којим се налази затечен време покорити, унесрећити и, напослетку, избрисати, читалац не може да не буде погођен њиховим судбинама. Та емпатија одговара емпатији приповедача/аутора. Одличан увид Драгана Бабића, у ретроспективном тексту о збиркама прича из прошлогодишње продукције (в. часопис *Повеља*, бр. 1, 2015), да се Шајтинац унутар збирке „тематски креће надоле“, само подупире дискретни временски распон дочаран генерацијском разноликошћу („Плана није било“ – „Цезарова перспектива“ – „Разгледница с морског дна“) који одсликава парадигму пропадања, друштвеног и културног превирања.

У другој скупини сабрани су наративи мање оптерећени амбијентом и животним простором, а више говором о људским судбинама, околностима и спољашњим факторима који су довели до психофизичког стања у којима их читалац затиче, то јест, тренутне позиције из које приповедају. У том смислу нарочито је интересантна једна од *иних* прича, „POV“ (*point of view* или „тачка гледишта“), прича са метанаративним елементима доследна референтном оквиру протагонисте неутаживог афинитета према филмовима порнографског садржаја на интернету, Петра Петровића, гневног, мизогиног, садомазохистичког и сексуално фрустрираног скрибомана исто такве бизарне прозе коју ниједан издавач неће да објави.

О бесмислу рата, пацифизму, функцији, последицама и месту војске у савременом друштву, почев са причом „Президенту Републики – спасибо баљшое!“, говоре, у мањој или већој мери, приче из другог дела збирке. У причи „Космос је Србија“ приповеда се о ратном инвалиду са егзистенцијалним проблемима; „Солунци не говоре“, исприповедана из првог лица, говори о писцу који на стогодишњицу од почетка Великог рата одлази у Солун не би ли пронашао материјал за поручену причу. Растрзан између лектире, историјских топонима, рока за причу и жеље за аутентичном причом заснованом на властитом искуству, замишљен над реликвијама једног времена и света разореног ратом, стиче увид у бесмисао свог послања након упознавања са локалном девојком. Збирку затвара још једна *ина* прича, „Мејсон у ваздуху“, елиптичан и симболистичан наратив са описом смрти војника на осматрачници, који изврсно затвара поетичку вертикалу опадања. У првом плану или позадини прича присутна су политичка превирања као доносиоци социјално-политичке неподобности и изопштавања, односно емотивне и душевне опустошености.

Дуализам *Банаторијума* препознаје се, дакле, у променама позиције и начина приповедања са спољашњег на поунутарњени. У том смислу, прича „Разгледница са морског дна“ можда најбоље сажима и илуструје двоструки динамизам и смислени ток наслова Шајтинчеве збирке: на спољашњем, тематско-мотивском плану, насловни неологизам, домановићевски сатиричног набоја, сажима идеју о лечилишту једног локалитета које је изгубило свој значај и ауторитет, док с друге пак на унутрашњем, психолошком нивоу и мотивацији ликова, потцртава патологију одређене средине. Један локалитет тако постаје расадник хроничне депресије, синегдоха опште темпе-

ратуре друштва, где у, екстремним случајевима, безвољност и апатија издигнуте на егзистенцијалној празнини и узалудности живљења представљају амблем и врлину („Банаторијум“). Како смо видели, тематско-мотивски наративни оквир одговара структури прича које образују две групе. Једну групу чине приче које проблематизују деградацију и опадање банатских села. Њихова раван условљена је превасходно унутрашњим фактором психолошке мотивисаности. На другом плану, приче сакупљене око топоса рата и националистичких порива осветљавају унутрашњу психопатолошку драму субјеката повређених управо овим спољашњим фактором. Тачку укрштања две равни представља средишња, дужа прича, „Амико“, у којој се преплиће овај антиподни пар, али без обележја супротстављених принципа, већ као условљене вредности које успостављају дијалошки однос. Исписана хармсовским апсурдистичким хумором са кеноовским стилским поигравањима и формацијама, мноштвом пастишираних и травестираних митских, архетипских и алегориских референци, ова помало бајковита прича, иако иронично-комична у појединим секвенцама, приповеда о снази љубави и пријатељству, о појединцу који због љубави снагом своје воље и уверења успева да савлада све потешкоће и досегне предмет своје жеље. Корозивна хамлетовштина јунака из већине прича збирке овде је преиначена у безусловну и неупитну делатност која верује у могућност промене акутног стања унесрећености.

Структура збирке, са централном, најдужом причом у којој су присутни митски елементи који сједињују класично и модерно, на тематско-композиционом плану опонаша форму огледала. Осим бројчане уједначености, пре и после централне приче „Амико“, као граничне површине или тачке удвајања пет прича из првог, односно, пет из другог дела збирке, поједине међу њима налазе свој одјек у неким другим причама збирке, као негатив свог комплементарног наратива, те допунама у виду мота и епиграфа или других интертекстуалних интервенција и релација. Комплетан утисак да је књига *Банаторијум* успела да мапира актуалне проблеме друштва као политичког или политизованог тела и друштва као заједнице, постави извесна важна питања и одговори задатку који је преузела на себе, слагањем наратива у хомогену и заокружену целину, више је него позитиван. Извесна неуједначеност у квалитету, домету и ефектности појединих прича, које у појединим сегментима допуна и недостатке налазе у другим наративима, чинећи их носећим стубовима или интермецом водећих прича, није сасвим занемарљива. Главни недостаци тичу се мање ефикасних обрта и завршница са унеколико неуспешнијом употребом средстава и фигура који би до ње довели. Они постају евидентни и уобличени у крајњи утисак као резултат неизбежног компарирања приликом узастопног, не нужно линеарног, читања више прича. Поред тога, примедба може да иде у смеру нечистоћа у изразу, непотребних елизија у сад већ препознатљивим Шајтинчевим реченичним исказима телеграфске одсечности, односно, када говор наратора није поверен непоузданом јунаку-приповедачу као представнику извесне групе, класе или психолошког сенчења. Оправдање може да се тражи у жељи да се приповедач поистовети са својим јунацима. Најзад, ова волшебна умешност Угљеше Шајтинца у *Банаторијуму* (*и иној прози*) представља врло убедљив и чест случај.